

Avantura med dinarskim in alpskim svetom

Idrijsko-Cerkljansko hribovje* Anka Vončina

Kam s trinajstletnikom med počitnicami? Seveda, on bi bil najsrečnejši, če bi ga pustili pri miru; naj spi, kadar in kolikor se mu zahoče, budni del dneva pa preživi ob svoji običajni (sodobni) zabavi ... Hvala bogu so take le izjeme, ki malček uidejo z vzgojnih vajeti.

Poletni tabor na Idrijsko-Cerkljanskem

Starši so Luka vpisali na poletni tabor na Idrijsko-Cerkljanskem, da bi en teden preživel v naravi s svojimi vrstniki. Tabor je planinsko naravnian, vendar ni tako naporen kot v visokogorju. Prepričal ju je zgodovinski sloves kraja in predvsem zanimiv program. Da

noben izgovor ne bo deloval, je Luka videl na njunih obrazih, ko sta ga seznanila z novico. Prvi ogled, še pred namestitvijo v planinski koči, je bil po napovedi mentorja nekaj "divjega". Razposajena skupina udeležencev je preslišala navodila o po dveh v vrsto in o previdni hoji čez most, pod katerim teče naša najkrajša reka Jezernica.¹

* Reportaža Idrijsko-Cerkljansko hribovje bo skupaj z vodniško prilogo služila kot dodatno gradivo tekmovalcem na državnem tekmovanju Mladina in gore januarja 2017 v Idriji (op. ur.).

¹ Jezernica je najkrajša površinsko tekoča reka v Sloveniji. Izvira iz Divjega jezera in se po 55 m že izliva v Idrijco.

1

Naj bodo pozorni na rastlinje, med katerim je znani slovenski endemit,² jih je opozarjal. Peščena potka je vodila

² Po primerkih ob Divjem jezeru je bila opisana in poimenovana slovenska endemična vrsta jegliča – kranjski jeglič.

2

v kotel, kjer je med prepadnimi stenami tičalo jezero. Luku je telo stresel drget, v okončinah so se mu zbudili mravljinci. Opa, kaj pa je to – res je divje! Obrežje jezera se je spuščalo v dno, ki ga ni bilo videti. Saj to je pravi lonec, le kaj se skriva v njem? Mentor jim je poskušal vzbuditi pozornost z razlago. Luka je skrit za gručo sedel k vodi, stisnil kolena k prsim in nanje naslonil brado. Neznana sila ga je vlekla v globino, imel je občutek, kot bi sedel k računalniku in se prijavil k najnovejši igri. In glej ga šmenta. V vodi se je nekaj zganilo. Rdeča packa se je odlepila z dna in se bližala površju, postajala je večja, dobivala človeško obliko ... Od vznemirjenosti si še dihati ni upal. Tik pod površjem je pojava obstala; bil je možitelj zgubanega obraza z rdečo kapo in dolgo brado. Mejdun, so palčki resnični?

1 Jamski škrat Perkmandelc

Arhiv RŽS Idrija, Izrisal Jurij Pfeifer

2 Naš naguban svet, ki ga režejo vode, levo Spodnja Idrija, v centru zgoraj Idrija, vrh kolača - Kobalove planine.

Foto: Miha Mlakar ob preletu s padalom

3 Pogled z vrha Hleviš na grebene proti jugu; Javornik, Špičasti vrh, Zgornja Idrijska ... Foto: Anka Vončina

Ne Pokemon, Perkmandelc je zakon!

"Sem te prestrašil, mladi mož?" je zaslišal glas. "Greš z menoj na popotovanje po Idrijsko-Cerkljanskem? Škrat Perkmandelc sem in tu živim že od nekdaj. Siupaš?"

Luku je presenečenje osušilo usta: "Jaa ... ja, seveda grem! Če smem?"

"Kajpada. Skupaj prečeševa vse znane in manj znane prostorčke. Najprej pa te povabim na obisk k mojim prijateljicam. Tu spodaj v sifonu, ki z vodo polni Divje jezero,³ stanujejo človeške ribice." Vrtinec je v globino potegnil rdečo kapo s Perkmandelcem in zajel še Luka. Začutil je, kako ga trga iz telesa, in že je blaženo zaplaval – v nov svet avantur.

Unescovi zakladi

"To, da je Idrija zrasla ob rudniku živega srebra, najbrž že veš, tega pa ne, da sem jaz bil tu že mnogo prej," je začel pripovedovati škrat. "Bil sem tu, ko se je lomil svet, ko so se dvigovale plasti iz globin morja in tonile te, ki so bile na vrhu. S strašnim pokom se je

³ Divje jezero je vokliški izvir, nastal v propustnih in lahko topljivih apnencih. Pod navpično skalno steno iz rova priteka voda, ki jo posrka zakraseli Trnovski gozd. Ob močnih nalivih jezero bruha izjemne količine vode, ocenjene na nekaj 10 m³ v sekundi, in ta divjost mu je dala ime.

zbudil Idrijski prelom, napenjal, lomil in dvigoval se je razvodni greben⁴ med Poreznom in Godovičem in končno je v znani škarfarjev škaf pricurljalo prvo živo srebro.⁵ Pravzaprav sem to zakril kar sam.

Po odkritju živosrebrne rude so se sem začeli zgrinjati naseljenci. Postalo je zabavno, moja nagajivost mi nikoli ni dala miru. Sem jim pa tudi pomagal, pokazal sem jim, kje so bogatejše rudne žile, in iz hvaležnosti so mi pustili kak priboljšek. Le s hudobneži nisem bil prizanesljiv, skuhal sem jim marsikatero resnejšo.

Glej, tukaj pod Golicami so ostanki zadnje peči in dimnika, kamor so bili speljani strupeni izpusti ob žganju rude, narava je precej trpela. Jeklenke živega srebra so hranili v za to zgrajenem gradu. Danes sta v njem muzej in glasbena šola. Vsenaokrog je danes gozd. Rudnik ga je v petsto letih večkrat izsekal, saj je za svoje delovanje porabil ogromno lesa. Sam sem ob pomoči prebivalcev raznašal semena in včasih celo sadil mlada drevesca – v teh grapah so

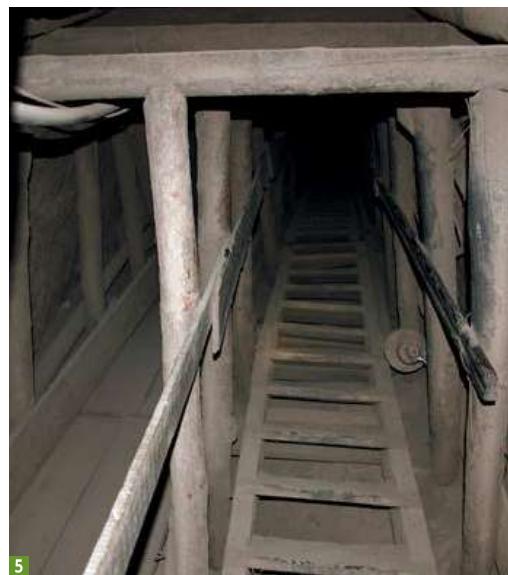
⁴ Razvodje je ločnica med jadranskim in černomorskim povodjem.

⁵ Pred več kot petsto leti se je škarfarju med namakanjem lesene posode vanjo natočilo srebro. Tako se je začela zgodba o živosrebnem rudniku.

4

5

prvi v Evropi že načrtno gospodarili z gozdovi. Spravilo lesa ni bilo enostavno, ker cest ni bilo. Ummi ljudje pa so si izmislili imenitne iznajdbe. Glej, v tej ozki grapi so klavže,⁶ ki so omogočale plavljenje lesa.

Danes je rudnik zaprt, zalit z vodo in zasut, a mesto uspešno živi naprej. Rudarska tehnična dediščina je pod varstvom Unesca, kar priča o njeni pomembnosti. Ohranjen je najstarejši del rudnika – Antonijev rov, kjer je sedaj moj dom. Tu uživam z obiskovalci, najraje mladimi, ki si ogledujejo rudarjenje nekoč. Včasih si zaželim svežega zraka in cvetočih travnikov. Takrat grem na Vojsko, Ledine, v Kanomlj ali Krnice. Če si želim videti svet, odletim na Jelenk, Javornik ali Porezen. Kar skupaj pojdiva, vse ti razkažem.”

⁶ Klavže so zapore na rekah, za katerimi se je nabirala voda. Ob odprtju zapor je moč zbrane vode do mesta odnesla les, naložen v strugo pod klavžami. Zgodovinarji iznajdbo imenujejo kar slovenske piramide.

Planinstvo ima tu že dolgo brado

"Prvi postanek narediva na Hlevišah, tu je dom idrijskih planincev, ki so Planinsko društvo ustanovili leta 1904. Kočo so tu s prostovoljnim delom postavili leta 1955. Dobro uro hoda oddaljena od mesta že šestdeset let gosti planince in vse ljubitelje narave. Vse naokrog je visoki kras poln podzemnih jam. Znano je, da ima Idrijsko-Cerkljansko hribovje zapleteno geološko sestavo, a je hkrati tudi eno najbolj raziskanih. Do sredine srednjega triasa (pred več kot dvesto milijoni let) so nastajale enake kamnine na obeh območjih. Nato pa so se zaradi spremenjenih paleogeografskih pogojev na Idrijskem usedale precej drugačne kamnine kot na Cerkljanskem. V zadnjem obdobju, ko so nastajale Alpe, so obsežna tektonска dogajanja kamnine zdrobile in premešale. Tu je vzrok za hitro menjavanje plasti, tektonske cone pa predstavljajo osnovo za oblikovanje izrazitih grebenov, grap in izravnav.

Hleviška koča je točka v verigi Slovenske planinske poti, Idrijsko-cerkljanske poti in Vie Alpine. Gozdovi, ki nas obdajajo, so prepredeni z makadamskimi cestami, primernimi za turno kolesarjenje, ki je vse bolj priljubljena dejavnost. Komisija pri PZS je pripravila turnokolesarsko pot (STKP), ki obide vse pomembnejše gorske skupine, meri skoraj tisoč osemsto kilometrov in skupno premaga petdeset tisoč metrov višine (*Planinski vestnik*, 7/2016). Obišče tudi našo kočo. Obiščiva Vojsko, ki je ena najvišjih vasi v Sloveniji, saj posamezne kmetije ležijo višje kot tisoč metrov nad morjem. Vojskarski pisani travniki so biser

prvinske narave. Na robu planote je razgledišče Hudournik, tako sem ga poimenoval, ker čez prihramijo hude ure. Zahodni rob pade v Trebušo, vzhodni pa v Kanomljo in Hotenjo, kjer teče Idrijski prelom.⁷ Planota, njeni robovi in k vodam strmo spuščajoča se pobočja so bila med narodnoosvobodilno borbo zatočišča partizanski vojski. Tu sta skrito mesto našli partizanska tiskarna Slovenija⁸ in partizanska bolnišnica Pavla.⁹"

Pokuk v Dinarski svet

"Poletiva zdaj proti jugu, čez Trnovski gozd do Javornika. Čeprav le 1242

⁷ Eden največjih prelomov v južnoalpskem prostoru je Idrijski prelom. Zareza je vidna celo s satelita. Nastal je pred dobrimi petimi milijoni let kot posledica napetosti, ki jih povzroča podirvanje jadranske plošče pod evrazijsko. Dolg je približno sto dvajset kilometrov.

⁸ Tiskarna Slovenija je bila največja in tehnično najbolje opremljena partizanska tiskarna na Primorskem.

⁹ Slovenska vojna partizanska bolničica Pavla je bila bolnišnica, ki je med drugo svetovno vojno delovala na več mestih v Trnovskem gozdu.

metrov nad morjem, je imeniten razglednik. Vidiva naše Alpe, Dolomite, morje in belo Ljubljano. Že dolgo ga obiskujejo turisti, še prej pa lovci, pastirji, nabiralci zdravilnih rastlin in rude. Bil jim je lahko dostopen cilj in na tem vrhu je bila prva vpisna knjiga,¹⁰ kakršne danes najdeš na vseh vrhovih. Že od leta 1907 tu stoji Pirnatova planinska koča, imenovana po idrijskemu profesorju, zaslužnem za ustanovitev društva. Manjšo kočo ob Medvedovi kmetiji je leta 1952 nadomestila sedanja na sedlu.

Sva že v dinarskem svetu, ki se razprostira od Trnovskega gozda in končuje v daljni Albaniji. Ravno godoviška

7

6

8

4 Spodnja Idrija in Jelenk nad njo

Foto: Anka Vončina

5 Izvotleno idrijsko podzemlje

Foto: Anka Vončina

6 Perkmandelc je rudarjem tudi pokazal, kje so bogatejše živosrebrne žile.

Arhiv RŽS Idrija, izrisal Jurij Pfeifer

7 Sveti Iván v Šebreljah

Foto: Anka Vončina

8 Idrijski jeglič (*Primula x venusta*)

Foto: Anka Vončina

ravnica pred nama in reka Idrijca ga ločita od Alp. Po tem delu so se cedile sline Italijanom, ki so žeeli doseči meje rimskega imperija izpred dveh tisoč let. Uspela jim je 27-letna priključitev, a zmagala je pravica. Od tod najlepše vidiva kot v harmoniko nagubano Idrijsko-Cerkljansko hribovje. Vidiva razgledne vršičke, ki kukajo iz valovitega zelenega morja, vidiva pravo divjino.”

¹⁰ Prvo vpisno knjigo za vrhove sta na bližnjo kmetijo pri Medvedu že leta 1876 prinesla Franc Kadilnik in Fran Globočnik.

Zakladi so premamili tudi kralja

”Mogoče je Jelenk nad Spodnjo Idrijo najbolj slaven, saj ga mnogi poznajo kot kraljevo goro. V maju leta 1838 ga je obiskal kralj Friderik Avgust II. Saški, dobrih štirideset let kasneje pa planinec, odkritelj Julijskih Alp in zaljubljenec v cvetje, takrat dvajsetletni Julius Kugy, za njima pa še mnogi drugi. Obiskujejo ga zaradi edinstvene rože, ki raste le tu in še v nekaj skritih grapah nad Idrijco. Si kdaj pomislil, da niso le izjemni ljudje, tehnične, kulturne in naravne znamenitosti vaba obiskovalcem? Si pomislil, da se lahko ljudje podajo v strme grape le zaradi drobne rožice? Čisto poseben križanec raste tu in strokovnjaki so ga poimenovali idrijski jeglič (*Primula x venusta*).¹¹

Rudnik in bolezni, ki so pestile rudarje, so v Idrijo pripeljali tudi farmacevte in zdravnike. Do konca 18. stoletja so

bili v veliki meri odvisni le od rastlin z zdravilnimi učinkovinami, ki so jih iskali v okolici. Hkrati z ozemljevidenjem območij so takrat začeli beležiti krajevna imena, imena prebivalcev in njihovo lastnino ter evidentirali poimenovanje rastlin in živali. To so заметки kartografije, zemljiških katastrof, registrav prebivalstva ... Švedski zdravnik Carl von Linné je postavil temelje sistemu poimenovanja rastlin v takratnem jeziku znanstvenikov, v latinščini in v uporabi je še danes. Pri tem pionirskega delu so sodelovali tudi strokovnjaki iz Idrije: Giovanni Antonio Scopoli, Baltazar Hacquet, Franc Hladnik, Henrik Freyer in mnogi drugi, ki so v bazo, ki se dopolnjuje še danes, prispevali veliko podatkov o rastlinstvu in živalstvu. Na to nas opominjajo sestavni deli danes veljavnih imen: kranjski, idrijski, bohinjski, Scopolia, Hacquetia, Hladnikia ...”

Sledovi življenja iz prazgodovine

”Tam čez Idrijco je Gradišče.

Pripovedujejo, da je na gori v davnini

¹¹ Idrijski jeglič je križanec med avrikljem in endemičnim kranjskim jegličem. Ker živila v povsem različnih razmerah, je možnost njunega križanja izjemno redka.

stala utrdba, stari Slovani naj bi tu častili bogove in prirejali obrede. Bila naj bi ena od utrjenih postojank iz časa zatona rimske antike in burnih dogodkov ob preseljevanju ljudstev. Piramidasti vrh je viden od vsepovsod. Hrabet, ki se vleče od Porezna, je razvodnica med Jadranskim in Črnim morjem. Že od srednjega veka so tu tekle pomembne evropske politične in upravne meje – med Habsburško monarhijo in Beneško republiko, med Škofjeloškim in tolminskim gospodstvom, tu je med prvo in drugo svetovno vojno potekala rapalska meja.¹² Severno od Jelenka, na drugem koncu krniškega grebena, so Šebrelje, vas na polici, ki jo objema Idrijca. Na robu je cerkvica sv. Ivana. V strmem, skalnatem pobočju pod njom pa je skrita jama Divje babe.¹³

Grenkovo prekriva cvetje

"In glej, širokopleča piramida na severu, ki stoji pred skalnimi alpskimi brati, je Porezen, eden zadnjih sredogorskih velikanov. Poglej, koliko utrdb nosi njegovo sleme. Krivična rapalska meja, ki je tekla proti Hotedršici in čez Javornike naprej do Reke, je bila dobro utrjena.

¹² Rapalska meja je bila meja med kraljevinama Italijo in Jugoslavijo, določena po prvi svetovni vojni in italijanskemu mestecu Rapallo. Potekala je po severnem in vzhodnem robu našega hribovja.

¹³ Jama, v kateri so bile najdene kosti več kot šestdeset različnih živalskih vrst (med katerimi prevladuje jamski medved), kamena in koščena orodja ter ostanki kurič ledenodobnega človeka. Raziskane plasti v najdišču so stare med 35.000 in 116.000 leti. Najznamenitejša najdba izkopavanj je iz leta 1995, ko je bilo najdeno najstarejše glasbilo na svetu (predvidoma pred petdeset do šestdeset tisoč leti), ki ga je lahko izdelal le neandertalec.

Na obeh straneh so v pripravah na drugo svetovno vojno gradili utrdbene sisteme – italijanski Alpsi zid in jugoslovansko Rupnikovo linijo. Njuni ostanki postajajo iz dneva in dan večja turistična zanimivost. Kljub vsemu so leta 1924 zavedni primorski Slovenci po italijanski ukiniti vseh društev na Poreznu ustavonili ilegalno slovensko planinsko društvo Krpelj.

Tu je doma tudi kraljica gora – alpska možina in še mnogo drugega izjemnega gorskega cvetja. Poglej, v spranjici utrdbe je skrit geo zakladek, nagrada za pridne pohodnike." Igra Geocaching (slov. geo lov) prihaja iz Amerike, a se je v poldružem desetletju razširila po vsem svetu. Tudi opis zakladov s koordinatami na spletni strani nas povabi na pot v hribe, otrokom pa pomeni dodatno motivacijo. Geo lov je dovolj širok, da v njem vsakdo najde nekaj zase.

Javornik, pod njim kmetija pri Medvedu okrog leta 1900 Arhiv PD Idrija

In tako sta na Poreznovem vrhu v pojema-joči svetlobi nekega poletnega dne obsedela zgubani Perkmandelc in Luka. Fantu so se zapirale oči, a srce mu je prekipevalo od sreče – takih doživetij v naravi res ne more nadomestiti nobena računalniška igrica, nobena virtualna zabava, četudi pomešana z resničnostjo. Na ta način šele izkusimo pravo življjenje in ...

Lukov sen je prekinilo močno tresenje. Obkrožala ga je skupina najstnikov: "Zbudi se vendar, lenuh, saj nisi otrok, da boš dremal cel dan. Gremo!" "Kam pa?" si je zmedeno mencal oči. "V idrijski rudnik vendar, pojma nimaš, kako bo šele tam zanimivo, če je že tu ob Divjem jezeru tako. Tam mogoče vidimo škrata Perkmandelca!" ●

informacije

Nikjer v Sloveniji ni tako razbrazdanih divjin in takšnih lepot, kot v malodane popolnem krogu, ki sta ga ustvarili Trebušica in Idrijca. Če pa stopimo še onkraj bregov obeh rek, na Cerkljansko in proti Trnovskemu gozdu, doživimo pohodniško razsvetljenje brez primere. Stvarstvo tu diha s svežino prvega dne in kamor koli skozi grape in po grebenih nas tu okoli vodi pot, povsod doživljamo eno presenečenje za drugim. V to zmešljavo nas je v rubriki Z nami na pot povabil že Marjan Bradeško v dvanajsti številki *Planinskega vestnika* leta 2010. V tokratni rubriki bodo opisani izleti prilagojeni krajšim nogam, otroškim vozičkom, poganjavčkom in oklubočenim nahrbtnikom.

Kako do izhodišč: Idrijsko-Cerkljansko hribovje je stisnjeno med logaški, ajdovski, tolminski in Škofjeloški svet. Enako imamo z vsemi sosedji urejena po ena glavna vrata. Do Logatca se iz osrednje Slovenije

pripeljemo po primorski avtocesti, kjer zavijemo levo proti Idriji, Tolminu in Bovcu. Južni vstop s primorske strani je po cesti Ajdovščina-Col-Črni Vrh-Idrija. S Tolminske strani sledimo znani, zadnja leta zelo posodobljeni keltiki, ki se po grajah prebjija z roko v roki z reko Idrijco. Dostop je možen tudi skozi Škofjo Loko po Poljanski dolini, Gorenjo vas, Žiri, čez Ledinsko razpotje do Idrije ali čez prelaz Kladje do Cerkna. Seveda je še veliko drugih možnosti, ki jih tem, ki nas obiskujejo prvič, ne priporočamo. Po vijugastih cestah je potrebno malo več šoferskih spretnosti, po zaslugu garminovega programa "najkraša pot" pa so imeli traktorji že veliko dela.

Kdaj na pot: V vseh letnih časih – spomladni, ko se v daljavi še belijo Julijci, poleti, ko je v gozdovih prijetno hladno, jeseni, ko se preko strmih bregov zlivata zlato in škrlat, ter pozimi, ko snežna odeja zaoblji pokrajino in nam listje ne krati razgledov.

Literatura: Marica Brezavšček (ur.): *Idrijsko-cerkljanska planinska pot (ICPP)*. PD Cerkno, Idrija in Javornik, 2008.

Tinka Gantar, Rafael Terpin: "*Ugriznma u kalina*" (*Ugriznimo v kolena*). Muzejsko društvo Idrija, 2006.

Janez Kavčič: *Idrijski svet vabi na obisk*. LTO – zavod za pospeševanje turizma, 2002.

Rafael Terpin: *Klanec do doma*. Samozaložba, 2007.

Zemljevidi:

Idrijsko-cerkljanska planinska pot (ICPP), zemljevid, priložen istoimenskemu vodniku, PD Cerkno, Idrija in Javornik, 1 : 55.000.

Nanos, Trnovski gozd, Idrijsko in Cerkljansko hribovje, PZS, 1 : 50.000.

Idrijsko in Cerkljansko, izletniška karta, Geodetski zavod Slovenije, 1 : 50.000.

Škofjeloško in Cerkljansko hribovje, izletniška karta, Geodetski zavod Slovenije, 1 : 50.000.